

с.

15. Шпорлюк Р. Імперії та нації. З історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / Р. Шпорлюк; передмова та упорядкування Г. Касьянова; пер. з англ. – Київ: Дух і Літера, 2001.- 354 с.

Чуйкова Олена Володимирівна кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та біоетики Одеського національного медичного університету.

УДК 314.156.(477)

МЕХАНІСТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ДЕКАРТА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ У ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОМУ ПІДХОДІ. «Я НЕ МИСЛЮ...» ЯК КРИТЕРІЙ СМЕРТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається тема актуальності механістичної філософії Рене Декарта в сучасності. Людина у Декарта з'являється як мисляча річ. Організм - це річ, машина, механізм, який якщо здоровий, то працює, якщо хворий, то ламається подібно до годинникового механізму. Деталі організму людини-речі можуть мінятися, як в механізмі. Мислення і мозок в цілому неможливо розібрати на частини, як тіло. Якщо мозок перестав мислити, то існування людини припиняється. Це дуже сучасний підхід, який прийнятий в трансплантології. Деталі організму людини замінюються і людина продовжує жити. Мозок мертвий є критерієм смерті у трансплантології і у філософії Декарта. Значить, механістична філософія Декарта є методологічною основою для трансплантології. Ми говоримо не про дуальність тіла і душі, а про їх взаємне переплетіння. Таке поєднання дисциплін, злиття їх в одно ціле, актуальність одного з іншим і знаходження загального сенсу означає, що ми маємо справу з міждисциплінарним і навіть трансдисциплінарним знанням.

Ключові слова: мисляча річ, мислення, механізм, організм, трансплантологія, життя, критерій смерті, трансдисциплінарність.

МЕХАНИСТИЧЕСКАЯ ФИЛОСОФИЯ ДЕКАРТА КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ТРАНСПЛАНТОЛОГИИ В ТРАНСДИСЦИПЛИНАРНОМ ПОДХОДЕ. «Я НЕ МЫСЛЮ...» КАК КРИТЕРИЙ СМЕРТИ ЧЕЛОВЕКА

В статье рассматривается тема актуальности механистической философии Рене Декарта в современности. Человек у Декарта предстает как мыслящая вещь. Организм – это вещь, машина, механизм, который здоров и работает, болен и ломается подобно часовому механизму. Детали организма человека – вещи когут меняться, как в механизме. Мышление и мозг в целом невозможно разобрать на части, как тело. Если мозг перестает мыслить, то существование человека прекращается. Это очень современный подход, который принят в трансплантологии. Детали организма человека меняются и человек продолжает жить. Мозг мертвый является критерием смерти в трансплантологии и в философии Декарта. Значит, механистическая философия Декарта является методологической основой для трансплантологии. Мы говорим не о дуальности тела и души, а об их взаимном переплетении. Такое сочетание дисциплин, слияние их в одно целое, актуальность одного с другим и нахождение общего смысла означает, что мы имеем дело с междисциплинарным и даже трансдисциплинарным знанием.

Ключевые слова: мыслящая вещь, мышление, механизм, организм, трансплантология, жизнь, критерий смерти, трансдисциплинарность.

**MECHANISTICAL PHILOSOPHY OF DECARTAS METHODOLOGICAL BASIS
OF TRANSPLANTOLOGY IS INTRANSDISCIPLINARY APPROACH.
«I DO NOT THINK...» AS A CRITERION OF DEATH OF MAN**

In the article the theme of actuality of mechanistical philosophy of Decartis examined in contemporaneity. A man for Decart appears as an intellectual thing. An organism is a thing, machine, mechanism, that is healthy and works, sick and breaks a secret like a clock-work. The details of organism of man-thing can change, as in a mechanism. Thinking and brain on the whole it is impossible to take apart to pieces, as a body. If a brain stops to think, then existence of man ceases. It is a very modern hike that is accepted in transplantology. The details of organism of man change and a man continues to live. Thinking and brain on the whole it is impossible to take apart to pieces, as a body. If a brain stops to think, then existence of man ceases. It is a very modern hike that is accepted intransplantology. The details of organism of man change and a man continues to live. Brain the dead is the criterion of death in transplantology and in philosophy of Decart. So, mechanistical philosophy of Decartis methodological basis for transplantology. We talk not about dualness of body and soul, and about their mutual interlacing. Such combination of disciplines, confluence of them in one unit, actuality one with other and being of general sense means that we deal with interdisciplinary and even by transdisciplinary knowledge.

Keywords: *intellectual thing, thinking mechanism, organism, transplantology, life, criterion of death, transdisciplinary.*

Мета. Теза «я мислю, значить, я існую» став етичним і природничонауковим методом в сучасних медичних практиках, наприклад, в трансплантології, де смерть мозку в суто медичному контексті означає припинення існування людини. Представлення в механістичній філософії Декарта організму людини як «тіла-машини» з органами» сьогодні визначає практично усю медичну діяльність, особливо трансплантологію. Отже, сенс поєднання дисциплін визначає трансдисциплінарний підхід.

Актуальність. Сьогодні психофізична взаємозалежність і визначення смерті мозку як можливості врятувати життя інших людей через трансплантацію, пересадку їм органів від донора з мертвим мозком є апіорною практикою низки європейських країн, особливо тих, де діє закон «презумпції згоди».

Декарт впродовж багатьох років за допомогою експериментів вивчав функції і будову організму і тільки потім дійшов висновку, що живе тіло людини побудоване за принципом автомата, що діє за законами механіки. «Тіло живого человека отличается от мертвого так же, как заведенные часы от поломанных» - писав він у «Шостих роздумах». «Но подобно тому как часовой механизм, состоящий из колесиков и отвесов, подчиняется законам природы ничуть не меньше, когда он плохо собран и неправильно указывает время, нежели когда он во всех своих частях соответствует замыслу мастера, точно так же, рассматривая тело человека в качестве некоего механизма, состоящего из костей, нервов, мышц, сосудов, крови и кожных покровов, и так, как если бы ему вовсе не было присуще мышление... ведь оно есть не что иное, как простое наименование, зависящее от моей мысли, сравнивающей больного человека и плохо сконструированные часы с идеей здорового человека и хорошо сделанных часов» [2].

Декарт уперше розробив систему безумовного рефлексу. Наслідуючи погляди, що в організмі людини все відбувається за законами механіки, він відрізняв тварину від людини тим, що людина має душу, яка управляє організмом через шишковидне тіло. Основу свого пізнання, так само як і людського життя, Декарт бачив у свідомості: «Я мислю, значить, я існую».

Механістичне розуміння життєвих процесів, фізіології розвивали матеріалістичні погляди в Новий час і подальші епохи теж. «Не следует ставить рамки человеческому мышлению», - говорив Декарт у «Других роздумах», відводячи розуму виняткове положення: «...мысль моя радуется возможности уйти в сторону, и она не терпит, когда ее ограничивают пределами истины» [2]. За свої матеріалістичні погляди Декарт терпів

переслідування і був вимушений покинути спочатку Францію, а через двадцять років під страхом страти покинув і Голландію

Декарт, як і Бекон, активно виступав за корінні зміни в медицині: «Медицина могла б дати багато обґрунтованих вказівок як для лікування хвороб і їх попередження, так і для уповільнення процесу старіння, якби вона достатньою мірою займалася вивченням природи нашого тіла» [3]. Таким чином, вектор і основи для розвитку медицини і багатьох досягнень сучасної медицини були закладені ще в працях філософів епохи Нового часу. Це і боротьба із старінням (геронтологія), трансплантологія, смерть мозку як критерій смерті, вакцинопрофілактика, особливості тканин і клітин організму людини (вивчення стовбурових клітин). І ще багато тез, включаючи знамениту тезу про мислення і існування, Декарта треба розуміти саме у буквальному медичному контексті. «Тут меня осеняет, что мышление существует: ведь одно лишь оно не может быть мной отторгнуто. Я есмь, я существую - это очевидно. Но сколь долго я существую? Столько, сколько я мыслю. Весьма возможно, если у меня прекратится всякая мысль, я сию же минуту полностью уйду в небытие. ...я лиш мыслящая вещь. Итак, я вещь истинная и поистине сущая; но какова эта вещь? Я уже сказал: я – вещь мыслящая» - пише Декарт у «Других роздумах»[2].

Сучасна Декарту епоха була відмічена багатьма медико-біологічними проблемами, але одна з них відмічена страхом славнозвісних людей, їх творчістю впродовж багатьох століть. Збереглося багато свідчень про те, як поховані сімейних склепах родичі виявлялися живими. Граф Альберт - один з героїв роману Жорж Санд «Графиня Рудольштадт» мав генетичне захворювання, пов'язане з тривалими нападами летаргічного сну і жив під страхом бути похованим живцем. Таким чином, в епоху Нового часу не було трансплантології, але була не менш актуальна проблема поховання живих людей, що впали в несвідомість, - тобто в стан летаргічного сну, коми. Занурення в природничо-науковий, медичний характер філософських досліджень говорить, що Декарт шукав критерій смерті і життя і його знаменита теза «я мислю, значить, я існую» відповідає «запиту часу» знайти критерій життя і смерті при зовнішніх ознаках вегетативного стану.

Декарт з його тезою в медичному контексті зіграв колосальну роль. Багато хто сперечається про природу абстрактного мислення і існування, але при цьому забуває, що по суті Декарт синтезував багато областей знання в міждисциплінарні: математика, фізика, релігієзнавство, природні науки, медицина, філософія, риторика та ін. Декарт в якомусь сенсі був сучасний біоетик. Треба пам'ятати, що Декарт не просто захоплювався медичними дослідженнями, а зробив ряд відкриттів відносно процесів свідомості, психіки і мозку як органу тіла і створив струнку картину нервової системи - центральної нервової системи і контролюючу роль відвів головному мозку. А у вченні про рефлекс Декарта Іван Павлов може по праву називати його своїх попередником. Але у вченні про рефлекс особливо проявляється уявлення про функціонування організму як машини, механізму, в якому органи можуть бути замінені іншими життєздатнішими органами. «Так, например, когда особенно сильно и необачно задуваются нервы, находящиеся в стопе, это их повреждение, передаваясь по спинномозговому каналу в глубинные части мозга, создает там сигнал к некоему ощущению,.. и тем самым мозг побуждается к устранению... того, что причиняет вред стопе...» - пише він у главі «Шості роздуми»[2]. За життя, свідомість, організм як єдність душі і тіла відповідає процес «я мислю». Сьогодні критерій життя і смерті визначається фактом життєдіяльності мозку. «Оскільки відповідно до Гарвардських критеріїв смерть – це втрата *всіх* функцій головного мозку, пацієнти з перманентним вегетативним станом не можуть вважатися померлими, оскільки у них збережена функція стовбура мозку. Проте велика кількість фахівців з біоетики рекомендують вважати таких людей померлими. На їхню думку, відмінністю живої людини від мертвої є повна та постійна втрата свідомості, а не повна та постійна втрата *всіх* функцій головного мозку»[1; с. 120].

Концепція «мозку, що відчуває» укладається в тезу, що існування визначається процесом мислення, оскільки за почуття теж відповідальні певні ділянки головного мозку, певні нейронні зв'язки. Декарт писав, що усі почуття, рухи м'язів, відчуття залежать від

нервів, які представляють точки і тоненькі трубочки, що йдуть від мозку і містять живу силу, нахшталт повітря, що називається тваринними духами. Остання просто алегорична назва для матеріальних носіїв нервових імпульсів, які здійснюють тілесні процеси в організмі. Значить, смерть виникає не як результат видалення душі від тіла, а навпаки, внаслідок руйнування органів тіла і мозку, з якого в першу чергу душа покидає тіло. Місце для душі Декарт відвів в шишковидній залозі в головному мозку. «Далее, я ображаю внимание на то, что ум не испытывает непосредственного воздействия от всех частей тела одновременно, но лишь от мозга, или, возможно, от какой-то его незначительной части, а именно от той, которая считается вмещением общего чувства. ... Природа учит меня, что я не только присутствую в своём теле,.. но этими чувствами я теснейшим образом сопряжен с моим телом и как бы с ним смешан, образуя с ним некое единство. Ведь в противном случае, когда тело мое страдало бы, я, представляющий собой не что иное, как мыслящую вещь, не ощущал бы от этого боль, воспринимал бы такое повреждение чистым интеллектом... ощущения жажды, голода, боли и т.п. суть не что иное, как некие смутные модусы мышления, происходящие как бы от смешения моего ума с телом» [3]. Говорячи про розробку критерію життя і смерті, Декарт відповідав на «запит часу» вирішення актуальної проблеми поховання живих людей в несвідомому стані, коли робота органів чуття була дуже низькою, а тривалу роботу мозку в період Нового часу визначити було неможливо. Проте, Декарт наскільки зміг вивчив проблему рефлексів, мозку і нервової системи в цілому.

Таким чином, Декарт у своїй теорії відповідав на «запит часу» і вирішував проблему життя як взаємодії душі і тіла, тобто в контексті психофізіологічної взаємодії. Але для душі теж відведено матеріальне місце - в облаштуванні головного мозку. Томас Гоббс правильно помічав, що з тези «я мислю, значить, я існую» можна дійти висновку про те, що річ мисляча є річ тілесна, а не духовна [3]. Проблема «непсихічного», фантомній реальності, «духовній», невідмітній від емпіричної реальності, в цій тезі навіть не ставиться. Є дослідники, які тільки так розуміють філософію Декарта, але забувають, що він був прихильником механістичної і матеріалістичної філософії і дослідженням природи організму приділяв провідне місце своїх досліджень, виступав за швидкий прогрес в медицині. Отже, проблема абстрактної, фантомної реальності у філософії Декарта - це занадто вузький погляд на його філософію, що став ґрунтом для спекулятивних побудов абстрактних теорій. У контексті цілісного природничо-наукового дослідження Декарта зрозуміло, що тут стоїть завдання медичного характеру знайти критерій смерті і життя, знайти взаємозв'язок душі і тіла слово-зв'язка «значить» вказує на психофізичний взаємозв'язок. Опис тіла як машини, механізму зі зношуваними і замінюваними органами актуально для сучасної медицини, особливо в трансплантології, де головним критерієм визначення життя і смерті є діяльність мозку.

Таким чином, Декарт говорить про мислення як свідцтво, яке засвідчує факт існування, або життя. Сьогодні в трансплантології саме смерть мозку при ще живих внутрішніх органах є свідченням смерті людини в цілому і сигналом до вилучення органів померлого з метою трансплантації - пересадки хворим пацієнтам, але із здоровим мозком.

«Далее... существует великое различие между умом и телом, состоящее в том, что тело по своей природе всегда делимо, ум же совершенно неделим; ибо, когда я рассматриваю свой ум, или себя самого – постольку, поскольку я есть вещь мыслящая, - я не могу различить в себе никаких частей, но усматриваю лишь единую и целостную вещь; и хотя создается видимость, будто весь мой ум целиком связан с моим телом, если ампутировать мне ногу, руку или любую другую часть тела, уму моему, как я понимаю, не будет нанесено никакого ущерба; равным образом частями ума не могут быть названы ни способность желать, ни способность чувствовать, ни способность понижать и т.д., ибо один и тот же ум желает, чувствует, понимает. ...довольно, чтобы убедить меня в абсолютном отличии ума от тела». Декарт викладає досить сучасні ідеї щодо устрою тіла та мозку та суттєвої різниці між ними. Ми можемо впевнитись в цьому через порівняння цитат із сучасного підручника з біоетики та деяких тез з «Роздумів» Декарта.

Отже, механістична концепція організму Декарта пов'язана з концепцією пошуку

критеріїв «існування» як можливості зберігати свої вищі функції мозку, мислити, бути особистістю. Механіцизм надає можливість появи трансплантології, а тезис існую-мислю поставив запитання про критерії визначення смерті людини та смерті його як організму або як особистості. Тобто тезис Декарта розпочав моральну дилему визначення смерті організму/смерті особистості, де питання: чи вважати вегетативний стан без ознак свідомості життям або смертю зберігає свою актуальність. «Обґрунтування моральної прийнятності трансплантації органів тісно пов'язано з розробленням критеріїв установлення факту смерті потенційного донора. У зв'язку з появою нових критеріїв настання смерті (смерть мозку, в тому числі його вищих відділів) відбулися певні зміни в самій концепції смерті – перехід від трактування смерті як події (моментальної) до трактування її як процесу, що займає певний проміжок часу» [1; с. 210].

Сьогодні також є підґрунтя для легкої констатації смерті людини, що також могло би становити вірогідність захоронення живої людини, якби не забирання органів заради трансплантації: «Автори піттсбурзького протоколу дотримували універсального визначення смерті, однак критики документа звертають увагу на те, що він занадто «легко і швидко» дозволяє констатувати смерть. Так, відповідно до протоколу, після того, як припиняється дихання і серцебиття, потрібно очікувати 2 хвилини для документації одного з трьох варіантів дизритмії серця – фібриляції шлуночків, асистолії або електромеханічної дизасоціації, після чого констатується смерть. Чи достатньо 2 хвилин для того, щоб зробити висновок про *необоротність* порушення функції? Адже існує можливість і для спонтанного самовідновлення» [1; с. 212].

Далі виникає суто картезіанське запитання у фахівців з біоетики: «Що саме перестає існувати, коли ми говоримо, що хтось, такий, як ми, вмирає? Це складне, неминуче філософське запитання, породжене можливостями сучасної медицини підтримувати вітальні функції в пацієнтів з повною і постійною втратою свідомості. Усі ці передумови є основою для нового розуміння смерті як втрати функції вищих відділів мозку. Прихильники такого критерію смерті вважають, що особистість може бути мертвою, навіть якщо *організм як ціле* вважається живим. Що дійсно є важливим, коли ми говоримо про життя, – це тривале існування особистості, а не безособистісного організму» [1; с. 120].

Таким чином, остаточною, головним критерієм смерті людини вважають смерть вищих відділів головного мозку. Але смерть не є одно миттєвою подією, це процес, який проходить поступово декілька стадій. Отже, донині сформульовано три принципові концепції відносно того, що вважати смертю, - серцеву смерть, смерть усього мозку, смерть вищих відділів мозку. Першу концепцію заперечує історія пацієнта, який перед трансплантацією серця декілька місяців жив, ходив, рухався з видаленням серцем, замість якого працював апарат «штучного серцевого насоса» [1; с. 121]. Отже, повинен існувати критерій незворотності припинення вітальних функцій.

Відповідно до концепції смерті всього мозку індивідуум вважається померлим тоді, коли настає необоротним припинення всіх функцій мозку, включаючи стовбурові. Така концепція заснована на переконанні в тому, що сутністю людини є здатність до інтеграції тілесних (фізичних) функцій. І оскільки передбачається, що за таку інтеграцію відповідальний мозок, то людина може вважатися померлою тоді і тільки тоді, коли необоротно припиняється функціонування всього мозку. Концепція смерті всього мозку є загальноприйнятою юридичною базою для трактування смерті в більшості країн світу» [1; с. 122].

«Нарешті, концепція смерті вищих відділів мозку може бути застосована до ситуації, коли пацієнт знаходиться у несвідомому стані, більшість функцій мозку втрачено, але певні стовбурові рефлекси залишаються збереженими. ...Деякі з прихильників концепції смерті вищих відділів мозку прирівнюють смерть до незворотної втрати свідомості і розумової функції. Клінічна ситуація, за якої вищі відділи мозку незворотно уражені... позначена як перманентний або стійкий вегетативний стан» [1; с. 122]. Додамо, що вчення про рефлекси відрізняє Декарта з поміж інших філософів, дослідників його сучасності. Такі погляди

вважалися атеїстичними, і Декарту загрозувала смертне покарання.

Але його знаменитий вираз про зв'язок мислення та існування буквально відбиває сучасні дискусії та критерії смерті людини як суперечку концепцій критерію смерті всього мозку чи смерті вищих відділів мозку, коли у другому випадку критерію вегетативний стан людини вважається життям без свідомості, тобто без мислення: «Прихильники критеріїв смерті вищих відділів мозку трохи інакше уявляють суб'єкт життя і смерті. Вони вважають, що *особистість* може бути мертвою, навіть якщо *організм як ціле* залишається живим. Що дійсно є важливим – це триваюче існування особистості, а не без особистісному організму» [1; с. 210].

Отже, на сьогодні комітет Гарвардської медичної школи вніс наступне уніфіковане визначення смерті: «Індивідуум, у якого настає або необоротне припинення функцій дихання і кровообігу, або необоротне припинення всіх функцій мозку, включаючи стовбурові, вважається померлим» [1; с. 123].

Таким чином, вчення Декарта про паралелізм існування душі та тіла і їх взаємопереплетіння є актуальним у сьогоднішній час. Людські душа та тіло – це також не дві різні речі, а два стану, два модусу буття однієї «речі» - людини. Отже, між тілом та мисленням, чи душею, немає протилежності, немає полярності, а є тільки різниця, яка збігається у реальності існування. Рене Декарт висунув теорію того, що взаємовідносини душі та тіла відбуваються у шишковидній залозі, що знаходиться у основанні головного мозку. Саме за відсутності класичної платоново-аристотелівської та схоластичної полярності духу та тіла з пріоритетом духу над тілом Декарт й був вигнанцем у школі ієзуїтів, на своїй батьківщині і у країні, куди він емігрував. Саме завдяки своєму медико-філософському вченню Декарт випередив свій час і деякі праці, наприклад трактат «Світ», який збігався з вченням осудженого інквізицією Галілея, він не публікував, а зберігав у столі.

«Важливо підкреслити роль біоетики в розробленні філософської концепції смерті та її критеріїв. Найголовніша проблема, яка існує в дискусіях про смерть, - що значить бути людиною, бути особистістю. Розглянута на матеріалі медицини та біології, ця проблема показала, що такі атрибути життя, як здоров'я, біологічні параметри організму, діяльність окремих органів і навіть функціонування мозку ще не становлять визначення поняття життя особистості, життя людини. Адже таке біологічне життя ще не має якості життя *особистості*, а, не маючи такої якості, воно вже нібито перестає бути життям у людському сенсі цього слова. Така перспектива зведення всього життя до його біологічного аспекту багатьма може розглядатися як щось гірше, ніж сама смерть. ... треба боятися не смерті, а цього біологічного, «рослинного» стану...найстрашнішим є втрата власної гідності, тобто втрата людиною самої себе» [1; с. 124].

Висновки. Отже, у природонауковчому, медичному, біоетичному контексті багато філософських проблем набирають нового сенсу, принципово інакшого звучання, нетрадиційного вирішення поставлених питань. Зокрема, проблема смерті та життя, її морального сенсу, вирішалася Декартом так само, як у сучасній медицині, завдяки актуальному міждисциплінарному підходу, що поєднує низку дослідників, незважаючи на дрібні розбіжності, які скоріше відображають специфіку часу, у який жили та створювали свої концепції філософи або біоетики. Більше того, прагнення до наукового прогресу у філософії та медицині стало чинником вирішення моральних дилем біомедичних технологій, наприклад, репродуктивних, трансплантації органів та тканин, критеріїв смерті у реаніматології, інноваційних підходів у розв'язанні проблем центральної нервової системи та функцій мозку. Поєднання у одне коло біоетичних та філософських проблем та досліджень визначає актуальність та плідність у перспективі їх розуміння та розв'язання.

Таким чином, людина розуміється Декартом як конкретна жива людина, як конкретне Я, яку він називає «речь, яка мислить». «Речь, яка мислить» - це поєднання тіла-речі (тобто механізму, який хворіє-ламається, або здоровий-працює) та мислення як свідчення про існування, тобто буття людини, тому що факт зупинки мислення припиняє існування і людині відходить у небуття – це слова самого філософа. Жодних абстрактних реальностей тут не

має. Навіть мова тезисів оперує суб'єктивним поняттям Я. Не має безособових форм, нахшталт «буттєвої мови»: мислення означає існування; йдеться про медичну філософію, яка досліджує процес зародження життя, центральну нервову систему, рефлексі, мозок в цілому та шукає критерій смерті/життя. Рене Декарт дійсно розробляв універсальну філософію, яка поєднує декілька дисциплін, наук і може називатися трансдисциплінарним, або міждисциплінарним знанням. Отже, методи і принципи, на яких базується практична сучасна трансплантологія, означає реалізацію механістичної філософії Рене Декарта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біоетика: Підручник / В. М. Запорожан, М. А. Аряєв – К.: Здоров'я, 2005 – 288 с.
2. Декарт Р. Размышления о первой философии М. : Астрель, АСТ, 2005.
3. Декарт Р. Сочинения в 2-х томах. Т. 1. М., 1994.
4. Хоружий С. С. Фонарь Диогена. Критическая ретроспектива европейской антропологии. — М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2010. - 688 с.

РЕЦЕНЗИЯ

на статью кандидата философских наук, доцента,
докторанта кафедры философии, социологии и менеджмента социокультурной деятельности
Государственного учреждения «Пивдэнноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Ананьевой Е. П.
«Структура социокультурного пространства»

В статье Ананьевой Е. П. исследуются вопросы сущности социокультурного пространства, отраженные в его структурных составляющих. По мнению автора статьи, понимание структуры социокультурного пространства ведет к детализированному осмыслению современного социума, что расширяет возможности в концептуальном изучении самой социокультурной сферы.

Автор отмечает, что социокультурное пространство – это важный аспект формирования модели мира, обладающий характеристиками протяженности и структурности, сосуществования и взаимодействия, координации элементов культуры и смысловой наполняемости структурной организации. В представлении автора категория «социокультурное пространство» предстает как связка понятий, что превращает ее в универсальную общеполитическую категорию и включает в себя экономическую, политическую, духовную, физическую и другие составляющие социокультурного пространства. Автор статьи указывает, что современная трансформация общества приводит кувеличению влияния не только социальных процессов, но и вопросов духовности – культуры, образования, науки, права, ценностей, моральных норм, проблем информатизации социума. В связи с этим автор видит актуальным рассмотрение структуры социокультурного пространства в соответствии с предложенными составляющими конструктами.

В статье дан подробный анализ имеющихся исследований по проблемам социокультурной сферы. Так, автор статьи указывает, что большинство исследователей этой проблемы под понятием «социокультурное пространство» понимают условие становления социокультурной идентичности личности, в рамках историко-социологических заметок о соотношении понятий «общество» и «культура». Заслуживает внимания мысль автора об изучении смысловой и пространственной реальности в социокультурных характеристиках личности.

При этом автор статьи отмечает открытый вопрос об исследовании структурных составляющих социокультурной сферы, что, по мнению автора, может внести ясность о